

निजीकरण: जनवादीकरण, पारिवारिककरण, वैदेशीकरण या के “करण” ?

• विष्णु रिमाल

अहिले नेपालमा संचालित ६२ वटा कारखानामध्ये तीनवटा कारखाना निजीकरण गर्ने सरकारी निर्णयपछि, यस सवालमा सामान्यतया छलफल, वादविवाद र टिप्पणीहरू चलिरहेको छ। एकातिर यो सरकारी निर्णयप्रति चासो देखाउने, टिप्पणी गर्ने, उद्दिग्याउने तथा विरोध गर्नु पर्ने नैतिक दायित्व भएका राजनीतिक पार्टीहरू, प्रगतिशील ट्रेड यूनियनहरू, बुद्धिजीवी र प्रेस जगत यस विषयमा आवश्यकताभन्दा धेरै कम आ-आफ्नो चासो देखाई रहेका छन् भने अर्कोतिर नेपाली कांग्रेसको सरकार तीनवटा कारखाना निजीकरण गर्नु भनेको नेपालका सबै वामहरूलाई “ठेगान” लगाउनु हो भने भैँ हो-हल्ला गरिरहेको छ। हल्ला बजारको यहि क्रमिक श्रृंखलामा गत भाद्र ८-१० गतेसम्म श्री ५ को सरकार, अर्थ मन्त्रालयद्वारा प्रायोजित र अमेरिकाको अन्तर्राष्ट्रिय विकास संस्था यूएसएडको पैसामा अमेरिकाकै अन्तर्राष्ट्रिय व्यवस्थापन समुह र नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानले “नेपालमा सफल निजीकरण कार्यक्रम लागू गर्ने (इम्लिमेण्टीङ अ सक्सेसफुल प्राइभेटाइजेशन प्रोग्राम इन नेपाल) विषयक तीन दिने संगोष्ठी आयोजना गर्‍यो।

नेपालको निजीकरणको कार्यलाई “वौद्धिक कसरत पनि गरिएको” औपचारिकता पुरा गर्न आयोजना गरे भैँ लाग्ने उक्त कार्यक्रममा “श्रीलंकाको अनुभवलाई सुनाएर नेपाललाई लोभ्याउने” तरिका अपनाईएको महसुस गरियो। त्यसो भए श्रीलंकाको त्यस्तो के अनुभव रहेछ त ? तल छोटो चर्चा गरिन्छ-

१. श्रीलंकाको अनुभव

श्रीलंकाको सरकारले पनि वास्तविक कारण जे भए पनि अन्य देशको जस्तै चलन चल्तीका बजारु कारणहरू देखाई निजीकरण गर्न बाध्य हुनुपरेको बाध्यता देखायो। श्रीलंकाको वाणिज्य विभागका निर्देशक टिसा जयसिंघे भन्छन् “नोकरशाहीतन्त्र, अनावश्यक मजदुरी (Over Staffing) व्यवस्थापनको असक्षमता, राजकीय पूँजी

विकास नहुनु र सरकारलाई अनावश्यक बोझ भएको” कारणले संस्थानहरूको निजीकरण गर्नुपरे को हो। तर, अर्कातिर निजीकरणको नामै सुन्नासाथ दुनियाँका अन्य देशका राष्ट्रप्रेमीहरू र राष्ट्रिय अर्थतन्त्रप्रति चिन्तित हुनेहरूबाट “संस्थानको उद्देश्य केवल नाफा कमाउनु मात्र नभएको, यदि विदेशी पूँजीपतिहरूको हातमा संस्थान बेच्ने हो भने, कम्पनी नाफामै चले पनि राष्ट्रिय पूँजी विकासमा मद्दत पुऱ्याउँदैन” भन्ने जस्ता चिन्ता व्यक्त गरिए।

श्रीलंकामा निजीकरणको विरोधी को-को थिए ?

नाम नतोकिकन जयसिंघे भन्दछन् -“मजदुरहरू, ट्रेडयूनियनहरू, पत्रकारहरू, राजनीतिक पार्टीहरू र कार्यकर्ताहरू तथा बुद्धिजीवीहरू।”

त्यसो भए निजीकरणको समर्थन कसले गर्‍यो त ? यसको जवाफ श्रीलंकाका सरकारी प्रतिनिधिसँग रहेन। हलवाटै कसैले भन्यो- “जर्ज वुश र मागरेट थ्याचर।”

जे होस्, सरकारले निजीकरणको नाममा निजीकरण भने गर्न सकेन। त्यसैले अन्य देशका कपटी शासक भै श्रीलंकाका शासकहरूले पनि नयाँ जुक्ति निकाले। उनीहरूले निजीकरणलाई जनवादीकरण (People-isation) भनेर नयाँ न्वारान गरिदिए। जनतालाई नै संस्थाको मालिक बनाउने र व्यापक जनसमुदायमा शेयर विक्री गर्ने गफदेखि मजदुरहरूलाई आकर्षक उपहार (Golden Handshake) सहित विदा गर्ने जस्ता नारा दिई निजीकरण शुरू गरियो, मजदुरहरूको कटौती शुरू गरियो। तर, सरकारले जे भन्यो त्यसरी नै “जनवादीकरण”मा ती संस्थानहरूको स्वामित्व व्यापक जनतामा बेचिएन। केवल केही-केही कम्पनीमा ७० प्रतिशत शेयर विदेशी कम्पनीलाई बेचेर ३० प्रतिशत जति जनतामा बेचियो। एकाध कारखानाको शेयर मात्रै मजदुरलाई बेचियो। अर्थात्, जनवादीकरण श्रीलंकाको सरकारको चपाउने नभएर देखाउने दाँत थियो।

अब सवाल आउँछ, श्रीलंकामा निजीकरणको राग उराल्ने चाहिँ को थियो ?

संगोष्ठिका सानो संख्यामा रहेका निजीकरणप्रति शंकाभाव राख्ने सहभागीहरूले भने “यो अन्तर्राष्ट्रिय मौद्रिक कोष र विश्व बैंकको दवाव हुनु पर्दछ।”

सयुक्त राष्ट्रसंघीय विकास कार्यक्रम विश्व बैंक र युएसएडका प्रतिनिधिका अगाडि श्रीलंकाका सरकारी प्रतिनिधिले प्रतिवाद गरे-“हैन, हैन, श्रीलंकामा विश्व बैंकको त नकारात्मक भूमिका रह्यो। यिनीहरूले त पाँचवटा संस्थान निजीकरण भएपछि मात्र चाख देखाए।” उनले अगाडि भने-श्रीलंकाको यो कार्यक्रमको लागि सही मित्र त युएसएड मात्र रह्यो। त्यो संस्थाले जनतालाई निजीकरणको “फाइदा”बारे सचेत पार्न, श्रीलंकाली विद्वानहरूलाई वाशिङटनमा लगेर (निजीकरण बारे) तालीम दिन, संस्थाहरूको मुल्यांकन गर्न, कटौतीमा परेका मजदुरलाई क्षतिपूर्तिको रकम दिन र

केही ठाउँमा मजदुरलाई शेरर किनाउन सरकारले दिएको रकम शोधभर्ना गर्न समेत लगानी गर्‍यो। यसका लागि युएसएडले ने. रु.३८ करोड ३४ लाख श्रीलंकालाई उपलब्ध गरायो।”

युएसएडको कुनै शर्त थिएन ?

“शर्त होइन-केही नियम भने थिए।” जयसिंघेले भने “जस्तो की कुल शेररको ५१% निजी व्यक्तिको हातमा विक्री भएपछि मात्रै कबुल गरेको सहयोग उपलब्ध गराउने.....।”

विश्व बैंक लगानी गर्न किन अनिच्छुक र युएसएड किन इच्छुक ? यसपछि स्वभाविक ढंगले यो प्रश्न उठ्यो। “किनभने विश्व बैंक, युएनडिपी आफनो रकम नडुवोस् भनी धेरै विश्लेषण गर्दछन्, जनतालाई सम्पत्तिको निजी मालिक बनाउने कुरामा हामी अलि उदार भएकाले यस हिसावले पैसा दिन्छौं।” यो सहृदयी (!) जवाफ नेपाल स्थित युएसएडका निर्देशकको थियो।

नेपालमा निजीकरण

सार्वजनिक संस्थान स्थापनाको ५५ वर्षपछि, नेपालमा पनि निजीकरण गरिदैछ। अहिले निजीकरणको अभियान चालिएका अधिकांश देशहरू यस्ता छन् जसको औद्योगिक विकास र राष्ट्रिय पूँजी निर्माणको कम्तिमा ६०/७० वर्षे लामो इतिहास छ। बेलायत जस्तो औद्योगिक क्रान्तिको जन्मथलोले पनि केवल ८/९ वर्ष अघि मात्रै निजीकरण गर्ने आँट गर्‍यो। अष्ट्रेलिया जस्तो विकसित राष्ट्रसमेत भर्खर निजीकरण तर्फ लाग्दैछ। अरु त अरु, बेलायती उपनिवेशमा प्रशस्त औद्योगिक विकास भएको भारत, श्रीलंका जस्ता मुलुकमा समेत भरखर-भरखर निजीकरण गरिएको छ -गरिदैछ। यति हुँदाहुँदै पनि यी सबै देशहरूमा सिंगो समाज निजीकरणको विपक्षमा किन उभिएको छ ? श्रीलंका लगायत देशका “निजीकरण-अनुभव”बाट निजीकरण गर्ने पर्ने निचोड निकाल्ने सरकार यसबारे किन सोचैन ?

दोस्रो, निजीकरणको लागि निजी क्षेत्रमा प्रशस्त उद्योगधन्दाको विकास भएको हुनुपर्दछ। प्रतिस्पर्धा विनाको निजीकरण वास्तवमा निजीकरण मानिदैन। नेपालमा नामै लिदा पनि चौधरी, ज्योति, दुगड, गोल्लु, बैद्य, खनाल, मदनलाल- चिरञ्जीवीलाल र केही दरवारीयाजस्ता औलामा गन्त सकिने परिवारहरू मात्रै निजिक्षेत्रका जाने-माने उद्योगपतिको रूपमा अगाडि आएका छन्। अर्कातिर सरकारी संस्थान त्यतिखेर मात्रै निजी क्षेत्रलाई खुला गरिन्छ, जतिखेर निजी क्षेत्रमा प्रशस्त उद्योग विकास भएकाले विदेशी लगानीकर्तालाई आमन्त्रण गर्न उपयुक्त क्षेत्र बाहेक अन्य विकल्प भेटिदैन। माथि उल्लेख भैसकेको छ, हाम्रो देशको “निजी क्षेत्र”को विकास विलकुल त्यो अवस्थामा भएको छैन। यसरी हेर्दा देशभित्रकै पूँजीपतिहरूलाई संस्थानको स्वामित्व बेच्ने हो भने पनि व्यापक जनाधारित होला कि केही परिवार आधारित ? विदेशी

क्षेत्रलाई आमन्त्रण गर्ने हो भने त्यो जनवादीकरण होला कि विदेशीकरण ? नेपाली कांग्रेसको सरकार यति मामुली कुरो पनि किन सोचिरहेको छैन ?

तेस्रो, संगोष्ठिका विदेशी “व्याख्याता” एवं स्वदेशी “विशेषज्ञ” हरूले बजारमा विकन सक्ने कमर्सियल्ली भाएवल, खास सम्पत्ति भएको, प्रतिस्पर्धामा जान सक्ने र भविष्य रहेका उद्योगहरू मात्रै निजीकरण हुन सक्ने निचोड सुनाए। घाटामा रहेका वा रुग्ण अवस्थाका (Sick Industries) उद्योगहरूलाई पनि पुनसंरचना गरी चलन थाले पछि, मात्रै निजीकरण गरिनु पर्दछ, हैन भने निजीकरण गर्ने होइन, बन्द नै गर्नुपर्ने उनीहरूको तर्क रह्यो। यसरी निजीकरण गर्न पनि “नाफामा जाने”वा गइरहेकै कारखाना चाहिने भए निजीकरण नै किन गर्नुपर्छ त ? यसको ठोस जवाफ कुनै पनि विद्वानसँग थिएन।

चौथो, श्रीलंकालाई अनुभवबाट पनि नेपालमा कांग्रेसी सरकार देशको विकास गर्न वा आत्मनिर्भरताको लागि निजीकरण गर्न लागिरहेको रहेनछ। यूएसएड र अन्य दातृ संस्थानहरूकै तालमा “निजीकरण-नृत्य” शुरु गरिरहेको रहेछ। युएनडिपीको प्रतिनिधिका अनुसार २०४५ सालमै अन्तर्राष्ट्रिय वित्त निगमको सक्रियतामा स्टाफ कलेजमा उच्चस्तरीय कार्यक्रम भएको रहेछ। त्यतिखेरको सरकारको पतनपछि, अहिले कांग्रेसी सरकार त्यहि बाटो पछ्याइरहेको रहेछ। युएसएडका निर्देशकका अनुसार युएनडिपी र विश्व बैकले अहिले लगानी गर्नुपर्ने पूँजीलाई खतराको रूपमा लिएकाले युएसएडले श्रीलंकामा जस्तै गरी “सफल निजीकरण कार्यक्रम” लागू गर्न चाहेको रहेछ।

पाँचौं, वित्तीय श्रोत परिचालनको सवालमा एउटा उद्योग चाहे सार्वजनिक क्षेत्रको होस् वा निजी, जसले संचालन गरे पनि केवल ३० प्रतिशत मात्रै आफ्नो पूँजी लगानी गर्ने रहेछ। बाँकी ७० प्रतिशत पूँजी या त बैकहरू, वित्तीय संस्थानहरू र दातृसंस्था मार्फत लगानी गर्ने या शेयर विक्रीबाट उठाइने रहेछ। यसले के पुष्टि गर्दछ, भने संस्थाहरू घाटामा गएको वा संचालन गर्ने पूँजीको अभावले निजीकरण गरिदै रहेनछ- यस भित्र गहिरो रहस्य लुकेको स्पष्ट हुन्छ।

यसरी नेपालको निजीकरण श्रीलंकालाई जस्तो जनवादीकरण (People-isation) समेत नभएर केवल पारिवारीकरण (Family-isation) वा वैदेशीकरण (Foreign-isation) हुँदैछ। यही कारण तथा सरकारी नीति पत्रमा रहेको अन्याय तथा अस्पष्टताको कारण, सरकारले नेपाल ट्रेड यूनियन महासंघले सोधेका प्रश्नहरूको जवाफदिने साहश नगरेको हुनुपर्दछ। यसको निचोड यो पनि निस्कन्छ, त्यसैले नेपाली प्रगतिशील ट्रेड यूनियन आन्दोलनले यो असामयिक निजीकरण विरुद्ध दृढतापूर्वक विरोध अभियान जारी गर्नुपर्दछ।